

VASILE BOARI, NATALIA VLAS, RADU MUREA

(coord.)

## Cuprins

Salut din partea coordonatorilor / 7

Înțelegere despre autori / 9

Augustin Buzura

Înnoi de decembrie sau în loc de noi / 13

Augustin Buzura, în cadrul proiectului "România după douăzeci de ani"

Augustin Buzura, în cadrul proiectului "România după douăzeci de ani"

## ROMÂNIA DUPĂ DOUĂZECI DE ANI

Octavian Boia

Comunismul românesc: rupturi și continuitate? / 21

Volumul II

Vladimir Pasti

Grădile de libertate ale postcomunismului / 27

Octavian Bocancea

Societăți de clan în România postcomunistă / 63

Gabriel Andreescu

Cenzorii de ani de democrație anarchică / 73

Constantin Schifirnet

Eurogenizarea societății românești și modernitatea tendențială în perioada postcomunistă / 107

Mihai Nechita

Dopte erori ale tranziției din România / 125

Mihaela Lutăș, Dumitru Matiș

Refolul europenizării în INSTITUTUL EUROPEAN  
2011 / 141

## Notă din partea coordonatorilor

## Cuprins

*Notă din partea coordonatorilor / 7*

*Note despre autori / 9*

**AUGUSTIN BUZURA**

**Tristeții de decembrie sau *În loc de prefată...* / 13**

**PETRE ROMAN**

**Revoluția română după douăzeci de ani / 15**

**LUCIAN BOIA**

**Comunismul românesc: ruptură sau continuitate? / 21**

**VLADIMIR PASTI**

**Gradele de libertate ale postcomunismului / 27**

**CRISTIAN BOCANCEA**

**Structuri de clan în România postcomunistă / 63**

**GABRIEL ANDREESCU**

**Douăzeci de ani de democrație anarchică / 73**

**CONSTANTIN SCHIFIRNET**

**Europenizarea societății românești și modernitatea tendențială în perioada postcomunistă / 107**

**RADU NECHITA**

**Şapte erori ale tranziției din România / 125**

**MIHAELA LUȚAŞ, DUMITRU MATIȘ**

**Rolul europenizării în adoptarea monedei euro în România / 141**

PĂUN ION OTIMAN

**Agricultura României și dezvoltarea rurală – posibile oportunități de atenuare a crizei economico-financiare și de reluare a creșterii economice / 163**

CRISTIAN TUDOR POPESCU

**De la seceră și ciocan la amoeba laptop / 195**

SORIN BOCANCEA

**Evoluția învățământului academic privat în România postcomunistă / 205**

JONATHAN SCHEELE

**România și Uniunea Europeană în 2009: necesitatea unei strategii pentru viitorul țării este mai actuală ca niciodată / 227**

ANDREI MARGA

**Ce va fi în trei ani? / 237**

Respect pentru oameni și cărți

## Tristeți de decembrie sau *În loc de prefață...*<sup>1</sup>

Augustin Buzura

Fundația Culturală Română

Pentru că tot au trecut cinci ani de la apariția primului număr al *Culturii* în serie nouă, am simțit nevoia să arunc o privire peste unele editoriale pe care le-am scris în acest răstimp: câteva sute de pagini, un fel de cronică a aberațiilor unor corupți, incompetenți și impostori fuduli pe mâna căror a încăput țara. De obicei, nu-mi recitesc textele odată apărute, dar acum, cu fiecare frază, mi-e tot mai limpede că sentimentul care m-a însoțit permanent se numește zădănicie. La noi, există o lege nescrisă, dar cunoscută tuturor, și anume că orice ai face, independent de pregătire, de efort și de puterea de convingere, până la urmă impostorii, veleitari și activiștii sfertodocți decid, ei au mereu ultimul cuvânt, căci tupeul și nerușinarea sunt carburanții lor cotidiene.

Acum, la 21 de ani de la Revoluție, părem, dacă nu chiar și suntem, un stat în care doar hoții, proștii și lichelele se simt în apele lor. Cățî dintre naivii care, în acele cumplite nopți de decembrie, au stat în stradă dispusi să moară și-ar fi imaginat că vom ajunge la o mizerie pe care nici chiar cei mai brutali „ani lumină” nu au depășit-o? Înainte, de dragul numitei libertăți, oamenii își riscau viața fugind din țară, acum, pur și simplu, sunt îndemnați să plece. Unii, oricât ar părea de bizar, își salvează viața și profesia părăsindu-și țara! Cei ce ar fi putut să ne dea o altă față și un alt destin – o parte din forță de muncă și din forță creatoare a țării –, și-au luat lumea în cap fiind de-a dreptul alungați. La cele mai prestigioase universități din lume sau în avanposturile cercetării găsim numeroși români în vreme ce, în țara lor, se desfințează mii de școli, se reduc programe, dispar materii esențiale pentru formarea unui om obligat să-și cunoască trecutul nației sale. Statul fură cu nerușinare de la pensionari, militari, medici, profesori, copii și mame, ba chiar și din subvențiile foștilor sportivi de performanță, dar nu răspunde de absolut nimic. Chiar președintele României a ținut să ne atragă atenția că statul nu trebuie să fie responsabil de soarta fiecărui cetățean. Ceea ce lumea a observat de mult. Căci, la noi, de vină sunt mereu ceilalți. Cât despre răspundere, este bine să nu uităm că, în zilele noastre, criminali nu sunt numai cei ce asasinează direct, ci și cei ce cultivă ignoranță și indiferență, cei care-i împing pe oameni la sinucidere sau lasă spitalele și numeroșii pensionari fără medicamente iar, mai nou, și fără medici.

Am scris zeci de ani despre moartea psihică, despre aducerea omului în situația de a nu cunoaște demnitatea, adevărul, de a fi un banal animal de turmă care, la ordin,

<sup>1</sup> Articol apărut în revista *Cultura*, în secțiunea „Cultura mozaic”, marți, 04 ianuarie 2011.

dar nu numai, minte, înșeala, fură, ucide. Sigur că, aşa cum credea și Toynbee, „păcatul strămoșesc reînvie în fiecare prunc adus pe lume”, dar esențială mi se pare șansa pe care școala, civilizația le-o oferă acestora de a-și depăși sau măcar de a-și stăpâni unele instințe. De fapt, ce a mai rămas din statul numit România după 21 de ani de la una din marile sale izbucniri de demnitate? Bogățiile solului și subsolului au fost vândute demult, la un preț de nimic. Acum ar mai fi de vânzare istoria și limba, cultura și, desigur, viitorul. „Există în lume, spunea Camus, o enormă forță de convingere care se numește cultura și care acționează paralel cu forța morții și a constrângerii”.

Or, noi am renunțat încă din primii ani postrevolutionari la ea, acceptând cu ușurință impostorii care s-au oferit drept modele. Prin urmare, nu trebuie să avem mari nedumeriri în legătura cu viitorul nostru atâtă vreme cât nu vom învăța să spunem nu, cât ne vom teme de cei ce se dau ceea ce nu pot fi. În acest moment, nu derapajul economic este principalul pericol, ci derapajul moral, prostia care-și strigă neîncetat victoria. România, aşa cum a devenit ea la 1 Decembrie 1918, a fost făcută în timp, cu perseverență, de către bărbați adevărați care au avut un mare Proiect. Acum, trăim de azi pe azi, disprețuind Constituția, legile de orice fel, acum trăim fără reguli morale, fără principii religioase, suverană părând a fi mentalitatea tribală. Căci, încet, cu grija, toate instituțiile statului au fost discreditate: parlament, guvern, justiție, biserică. Dacă prin absurd cineva ar aduna opiniile președintelui despre acestea sau pe ale acestora despre președinte, ar rămâne îngrozit. Oricât de generos ar fi în judecăți, nu putem părea mai mult decât o rezervație care încă nu a reușit să-și însușească nici măcar primele lecții de democrație. Ceva ce precede statul bananier și, de aceea, trebuie ocolit sau privit cu maximă înțelegere. Și pentru că veni vorba de instituții, în admirarea publicului pe primul loc se situează pompierii. Iar la noi, ceilalți „pompieri”, pompierii naționali, precum într-o piesă celebră, provoacă incendiile pentru a avea ce să stingă. Din păcate, toată lumea cunoaște jocul, dar câtă vreme se preface a nu-l vedea, își merită soarta. Țara, cu istoria ei cu tot, este vândută bucătă cu bucătă, pe niște biete voturi, de către cei ce își spun oameni politici. Mai zilele trecute, cineva m-a întrebat dacă mi-l pot imagina pe Ceaușescu plimbându-se printre alți șefi de stat fără să fie băgat în seamă, fără să i se arunce măcar o privire. Se subîntelege, nu-mi face nicio placere un asemenea exercițiu. Mai ales când îmi doresc din inimă să ajung în situația de a mă mândri cu cei ce ne conduc. Din păcate, nu este vina celor ce au ajuns în posturile în care se află, ci a noastră, a tuturor, și în special a intelectualității care nu a venit cu niciun Proiect precum înaintașii lor de la 1918.

Așa stând lucrurile, mă întreb deseori ce minuni ar trebui să se întâmple în acest spațiu trist pentru ca ele să facă uitate rușinea și umilința pe care le suportăm zi de zi, acasă și oriunde în lume, din cauza acestor pigmei morali și intelectuali? Mă iluzionez deseori că, până la urmă, noul an ne-ar putea aduce minunea pe care o așteptăm: eliberarea de umilință și de teroarea incompetenților.

## Revoluția română după douăzeci de ani

Petre Roman

Prim ministru al României (1989-1991)

Anul 1989 va rămâne pentru toți europenii anul libertății. Dar în acest an anume, țara noastră n-a reușit să-și cucerească libertatea prin tratative și prin dialog, cum a fost cazul pentru atâtea alte țări din lagărul sovietic. De pildă, ce extraordinară răspândire a fost, în Polonia *Masa Rotundă*, unde s-au încrucisat cele mai diverse tendințe politice! În cazul nostru răsturnarea dictaturii s-a făcut cu jertfe și cu prețul sângeului.

Într-adevăr, România era în 1989, cel din urmă bastion al modelului socialismului stalinist. Regimul lui Ceaușescu a fost, probabil, versiunea cea mai primitivă, naționalistă și xenofobă a Europei sovietizate.

A trăi sub regimul lui Ceaușescu însemna un amestec de năzuinți și de ambiții normale, în ambianța anormală și absurdă a unei societăți complet normalizată. Pentru mine, la fel ca și pentru mulți alții, anormalitatea insuportabilă era absența libertății. De aceea, viața era, adeseori, un amestec de mânie și de rușine. Explosia populară era inevitabilă. Mărturia mea de azi este în memoria camarazilor mei de la Baricadă, unde treizeciinouă dintre ei au fost uciși de gloanțele trase asupra noastră, la ordinul lui Ceaușescu, mereu repetat, în tot cursul serii din 21 decembrie 1989. Mie, prin miracol, mi-a fost crucea viață și m-a așteptat o aventură politică absolut imprevizibilă. Dar să revenim la noaptea din 21 decembrie. Pentru noi, drapelul tricolor, cu locul gol pe care i-l tăiasem la mijloc, era mult mai mult decât un petic de țesătură. Masacrul comis de regimul Ceaușescu la baricadă este cu atât mai cumplit cu cât, în ultima clipă, atunci când s-a hotărât să execute ordinul lui Ceaușescu, Ministrul Apărării i-a adus pe ofițerii-elevi ai Academiei Militare și le-a ordonat să tragă asupra noastră. Dar asta am aflat-o mult mai târziu.

În noaptea aceea am plătit cu toții un teribil tribut pentru a avea parte de libertate. Nu era decât o picătură în oceanul jertfelor din cei 45 ani de regim comunist. Dar răsplata era de netăgăduit: se trecuse, de la o zi la alta, din partea greșită de partea bună a istoriei. Închipuiseam această frază, cu gândul la marele istoric francez Fernand Braudel.

Năruirea regimului fu totală și imediată. Nimici nu voia sau nu îndrăznea să mai facă apel la instituțiile și la legile lui Ceaușescu.

În Spania, a retrage dictatorului Franco toate onorurile a durat 34 ani, după moartea acestuia, iar ultimele doar abia acum câteva luni. Pe când în România, toate referințele pozitive la Ceaușescu au fost sterse doar în câteva zile.

Dar zvârcolirile fiarei agonizante apăruseră: de pildă, cel puțin o parte din acțiunile zise „teroriste”, care s-au desfășurat între momentul fugii în extremis a lui Ceaușescu și acela al execuției sale. În realitate, unele dintre ele fusese să o diversiune pusă în mișcare de unii conducători ai armatei, confruntați cu eventualitatea unor acuzații dure, de participare la reprimarea sângheroasă a revoltei populare, în decembrie, la Timișoara și București.

45 de ani în istoria unui popor n-ar părea mult, dar este enorm pentru indivizii, ca atare: vietă frânte, cugete siluite, chinuri și frustrări. La fel și pentru societatea în ansamblu: dezastre economice, degradarea structurilor sociale, morale, precum și a mentalităților care au evoluat în chip dramatic spre fenomene tulburătoare.

Știm că drumul spre o societate democratică modernă este lung și greoi, plin de piedici și de capcane. Experiența occidentală o demonstrează cu prisosință. Dar, după cum azi nu există vreo rețetă pentru a ieși din criza economică, acum 20 de ani toate personalitățile (politice sau de alt fel) ne spuneau că nu există o rețetă pentru a trece de la socialismul totalitar la democrație și la economia de piață.

De altminteri, îmi vine în minte Anthony Grafton, autorul cărții *The Worlds of Words (Lumile cuvintelor)*: „Atâtă timp cât ne mărginim să condamnăm trecutul și asta ne ajunge, trebuie să ne mulțumim și cu a nu-l înțelege”. (So long as we content ourselves with condemning the past we must content also not to understand it.)

E adevărat că România interbelică nu era o țară dezvoltată. În 1938 – cel mai bun an –, analfabetismul atingea 50 %, pe când în Polonia era de 23 %, iar în Ungaria doar 6 %.

Nivelul mortalității infantile era de 180, pentru 1000 copii născuți vii, în Polonia de 140, iar în Ungaria de 130.

După 45 de ani de socialism totalitar au fost, fără îndoială, niște progrese sociale și economice importante. Cu toate astea, ruptura cu Occidentul apăsa foarte greu, în clipa reîntoarcerii către acesta. *Ex Occidente lux*, spuneam la momentul preluării funcțiilor mele de prim-ministru, inversând sloganul comunist: *lumina vine de la Răsărit*, adică, de la URSS.

Dacă în 1938, venitul național comparabil al României reprezenta ceva mai puțin de o treime din cel al Franței și un pic mai mult de o treime din cel al Cehoslovaciei, în 1989, rămânerea în urmă crescuse la mai mult decât dublu, în raport cu Franța sau cu Germania, în timp ce România se apropiă sensibil de Cehoslovacia.

Dacă nivelul analfabetismului a scăzut radical sub regimul comunist și îngrijirea sănătății s-a generalizat, infrastructurile moderne de comunicații sunt

Respect pentru oameni și cărți

incredibil de peritate. Mi-amintesc cum, în zilele care au urmat fugii lui Ceaușescu și până la execuția sa, am constatat că sistemul de comunicații al armatei era din anii '50...

Ajuns prim-ministru, mai ales grație legitimității revoluționare a bărcădei, dar și datorită trecutului meu de student și de profesor în Franța, m-am găsit pus în fața unei sarcini foarte complicate. Credeam că reforma însemna nu numai instituții noi, legi noi, ci o altă manieră de a guverna. Însemna și a reinventa țara noastră.

Noi am abolit dictatura, structurile sale și ansamblul principiilor comuniste. Dar trebuia gestionat contrastul absolut dintre aceste noi principii ale reformei și inertia, plus interesele vechii birocrații a puterii recent abolite, inclusiv celebra Securitate.

Transparența și statul de drept erau în centrul bătăliei care fusese angajată. Ea a fost, paradoxal, mai dificilă decât cea a cuceririi libertății.

Odată libertatea câștigată, pericolul cel mare era anarhia care se putea instala în numele libertății, în loc de a se clădi instituțiile democratice. „Foști” din Securitate și din aparatul communist al regimului Ceaușescu se regrupaseră. Exemple grăitoare sunt peripeția arhivelor Securității și mineriadele din iunie 1990 și septembrie 1991.

Oamenii din Securitate, care controlaseră totul sub Ceaușescu și mai ales cei vinovați de abuzuri și de acte de represiune ilegale, au rămas, majoritatea, nedepeși și au putut continua să influențeze jocul politic democratic. Explicația rezidă, pe de o parte, în capacitatea vechilor rețele de a se amesteca în societate și, în special, de a pătrunde în partidele politice, iar pe de altă parte, în teribila pondere a dosarelor de informatori ai Securității.

Așadar, decomunizarea a fost și rămâne încă o temă esențială. Doi polonezi, care au combătut regimul communist cu riscul vieții lor, vorbesc despre asta: J. Kuron credea că rezultatul decomunizării ar fi o proliferare masivă a dușmanilor democrației, apariția unor noi persecuții, deci, un mare deserviciu, iar Adam Michnik consideră că ne-am găsi pe calea transformării opoziției democratice într-o sectă religioasă. Din parte-mi, preferam să evit confruntările care deraiau trenul reformei. Căci democrație nu înseamnă răscolirea sentimentelor, ci făurirea unui cadru de viață în libertate.

În democrație, a fi în politică reprezentă o chemare pentru serviciul public.

Nu vreau o retrodemocrație, dar nici un viitor democratic care nu mai vine niciodată... Propriu democrației este acțiunea de zi cu zi.

Așa cum trebuie să fii credincios identității naționale, pentru a-i putea combate o moștenire uneori îndoieică, și pentru democrație este la fel.

Realitatea postcomunistă era aptă pentru schimbarea economică și socială, dar politica avea de plătit încă un preț mare pentru moștenirea dictaturii.

Poate că istoria, cu tălăzuirile ei, ne explică și ne învață mai mult decât democrația factuală.

### Lecții învățate din procesul democratizării și al reformei

A da curs liber *liberalismului unic* – pe care-l numesc astfel, gândindu-mă la *Sfârșitul istoriei*, a lui Fukuyama, și similar într-un fel gândirii unice marxiste –, care a urmat căderii comunismului, suprapus cu agonia inevitabilă a structurilor industriale existente, a fost precum o furtună teribilă. Liberalizarea economiei noastre a fost însoțită de sacrificii enorme și adesea, inutile. Vorba lui J.M. Keynes: „Mai bine să eșuezi într-o manieră conventională, decât să reușești împotriva convențiilor.” Pentru un baricadist ca mine, această vorbă părea un nonsens. Dar deseori, a trebuit să mă plec în fața acestei afirmații.

Pentru mulți, rezultatele obținute dezamăgesc. Năzuința către prospetimea a fost însoțită de sărăcirea prea multora și de îmbogățirea unei minorități, prin coruperea statului.

E adevărat, nu în întregime, ci parțial.

PIB-ul pe cap de locuitor din România, în 2008, era superior celui din Spania în 1994, dar viața românilor azi nu este la înălțimea calității vieții spaniolilor din 1994. Deci, o distribuție inechitabilă, cu prisosință.

Odată cu apariția unui capitalism mai degrabă sălbatic, oamenii cred că statul român, în ansamblul său, le-a trădat speranțele (vezi emigrarea economică recentă și masivă a românilor).

Efectiv, trebuia evitată bistratificația societății: pe de o parte, un țesut de instituții democratice, care oferă discursuri și care adesea este o mască pentru clientelele politice, care domină utilizarea fondurilor publice în beneficiu personal, iar pe de altă parte, o bază socială largă dezmoștenită: cei fără putere, cetățenii obligați să-și îngheță nemulțumirea. Ar fi trebuit menținut cel puțin un echilibru între beneficiarii și dezamăgiții reformei.

Discursul democratic capătă prea adesea alura unor banalități filantropice... Trebuie un discurs cu mai multă prospetime, limpede, dar mai ales credibil, deoarece se constată nedumerirea oamenilor față de elitele politice, care vorbesc fără să le spună nimic, preocupăți doar de sonoritatea propriilor cuvinte. Practicile democratice sunt astfel golite de conținut.

Trebue opusă rezistență față de jocurile politice în beneficiu privat și cu prisosință nepublice, precum și față de corupția legată uneori de partidele politice. A împăca libertatea economică, pluralismul pietii, cu respectarea interesului public și social, este posibil. Democrația și piața sunt precum arta și știința: adevărul artei împiedică știința să devină inumană, iar adevărul științei împiedică arta să devină ridicolă. Vă las să ghiciți cine e cine...

Democrația permite recâștigarea memoriei naționale, fără a cădea totuși într-un egoism național.

Democrația nu e o armă de ucis tirania. Revoluția are menirea asta. Dar democrația este ca o armă la îndemâna tuturor cetățenilor, nu pentru a ucide, ci pentru a alunga pe măsluiorii libertății.

„O să ne explicăm, începând un dialog!” zic politicienii.

„Foarte bine. Dar când veți corecta?” răspund cetățenii.

Oamenii nu judecă meritele democrației în funcție de calitatea principiilor sale. Nu sunt niște filosofi. Ei judecă în funcție de rezultate și pun întrebări: Ce guvernează astăzi? Democrația sau banul? Demnitatea, solidaritatea, pofta de viață sau piața fără chip omenesc?

Alfred de Vigny se întreba: „Ce ne mai rămâne sfânt? Conducătorii partidelor politice iau catolicismul drept flamură și strigăt de luptă, dar mai cred ei în minunile acestuia? Oare respectă ei legile sale, în propria lor viață?” (Pentru mine, experiența baricadei a reprezentat începutul unei noi aventuri creștine.)

Panait Istrati, marele scriitor român, dar și de limbă franceză (cel care ne-a făcut să descoperim cumințenia sufletului dunărean, prin *Codin*, *Kyra Kyralina*, dar și prin *Spovedanie pentru învinișii*), spunea: „Nu există decât un singur eroism: acela de a privi lumea aşa cum este ea și, totuși, de a o iubi”.

Omul nu trăiește doar prin negații, el există prin ceea ce afirmă.

Îndelunga căutarea a libertății s-a sfârșit cu o reușită, dar rămân mereu cei lipsiți de putere, care vorbesc fără a fi ascultați.

Sunt pentru forța adevărului și nu pentru adevărul forței.

Nu vreau să uit nimic și pot să-mi schimb opinia. Sunt conștient și vreau să rămân astfel. Pot ierta, dar nu vreau să uit.

Condiția democrației este participarea activă a cetățenilor, este instituția societății civile.

Democrația nu definește ce fel de oameni vrem să fim. Dar ea permite oamenilor să hotărască asta ei însăși. Dacă decizia nu ne place uneori, este fiindcă discursul nostru democratic nu e convingător. Alții, mai buni decât noi, vor fi având capacitatea de a convinge, dar eu nu voi abandona o convingere: *trebuie să te bați până la capăt!* Cine ar fi crezut că firava noastră baricadă ridicată împotriva lui Ceaușescu îl va face cadă a doua zi? Si totuși aşa a fost. Fie ca toți camarazii mei morți la Baricadă să aibă parte de recunoștința noastră mereu reînnoită.

Legenda Revoluției române este legenda libertății, a dispariției privilegiilor, a unei egalități efective și frătești, a unei prosperități fără sacrificii.

Paradoxal este că această societate, aparență de loc pregătită pentru comunism, a sfârșit prin a se acomoda celui mai ortodox model al acestei experiențe istorice. Comunismul a ajuns să fie susținut prin același condiții care, inițial, îl blocaseră ascensiunea în lumea românească. Nu a ramai un paradox

## Comunismul românesc: ruptură sau continuitate?

Lucian Boia

Universitatea București

Comunismul a marcat o ruptură istorică, cea mai bruscă și mai radicală schimbare de direcție pe care a cunoscut-o societatea românească, dar o ruptură care ascunde totodată, sau pune în evidență, și destule elemente de continuitate; tocmai aceasta din urmă a conferit un profil specific comunismului românesc. Ruptură absolută în istorie nu există. Trebuie luat în considerare tandemul „ruptură-continuitate”, care acționează în ambele sensuri, chiar atunci când se pare că ne aflăm în fața unor răsturnări totale. Tocqueville a demonstrat în mod strălucit acest mecanism, cu privire la Revoluția franceză; sub diverse aspecte, deloc secundare, aceasta n-a făcut decât să continue și să desăvârșească opera Vechiului Regim: de pildă, în ce privește unificarea teritorială și centralizarea statului. În Rusia, formula comunismului real își are originea atât în teoria lui Marx, cât și în condițiile cu totul speciale ale Rusiei precomuniste (am fi tentați să spunem, ale Rusiei din totdeauna), în principal structurile sale autoritare și polițienești, ca și, în plan social, anumite forme de colectivism rural.

Ceea ce frapează de la bun început în cazul românesc este neînsemnatatea Partidului Comunist, în momentul cuceririi puterii, realizată exclusiv în urma ocupării țării de Armata Roșie. Partidul avea pe atunci doar o mie de membri, față de 80.000 în Cehoslovacia, 30.000 în Ungaria, 20.000 în Polonia, 15.000 în Iugoslavia și 8.000 în Bulgaria. De fapt, stânga românească în ansamblu era slabă; nici Partidul Social-Democrat nu se bucura de prea multe aderanții. Spectrul ideologic românesc înclina în mai mare măsură spre dreapta; în fond, era o țară de proprietari, mari, mijlocii sau mici, și mult mai puțin o țară de proletari, dată fiind dezvoltarea limitată a industriei și profilul majoritar rural: 80 % din populație trăia la țară. În zona europeană unde se află, România era oarecum inversul Cehoslovaciei (al Cehiei, mai exact), țară urbanizată, industrializată, și cu o stângă consistentă, inclusiv un Partid Comunist numeros și destul de influent (care ajunsese să obțină 15 % din sufragii).

Paradoxal este că această societate, aparent deloc pregătită pentru comunism, a sfârșit prin a se acomoda celui mai ortodox model al acestei experiențe istorice. Comunismul a ajuns să fie susținut prin aceleași condiții care, inițial, îi blocaseră ascensiunea în lumea românească. Nu e numai un paradox

românesc: e marele paradox al comunismului. Revoluția comunistă – revoluție proletară – ar fi trebuit să se declanșeze, potrivit argumentației economice și istorice a lui Marx, în Occidentul industrializat, și nu în Estul agrar precapitalist. În Anglia, nu în Rusia. În fapt, această ideologie „industrială” și „proletară” s-a materializat aproape exclusiv în societățile mai puțin angajate pe calea capitalismului și a democrației politice. Sub acest aspect, România avea multe puncte comune cu Rusia precomunistă: o elită occidentalizată restrânsă, un capitalism încă insuficient afirmat (cu toate inegalitățile și dezechilibrele decurgând de aici) și o zdrobitoare masă rurală, caracterizată printr-un nivel economic și cultural destul de scăzut. De notat îndeosebi slăbiciunea clasei de mijloc, cea care reprezintă peste tot, ieri ca și astăzi, principalul suport al democrației și al economiei de piață. O întârziere, aşadar, considerabilă, în procesul de modernizare, întârziere care s-a căutat într-o primă fază – cu un succes relativ – să fie depășită prin adoptarea modelului occidental. Apoi, comunismul a fost cel care s-a prezentat drept o soluție miraculoasă de modernizare, radicală și rapidă în același timp.

În cele din urmă, s-a întâmplat ceea ce logic trebuia să se întâpte, într-o societate precum cea românească. Elita, puțin numeroasă, care forma oarecum un corp distinct, a fost pur și simplu pulverizată; colectivizarea l-a transformat pe țărani în proletar agricol, rupându-l de rădăcinile și tradițiile sale; industrializarea forțată a absorbit o masă rurală importantă, care s-a revărsat în orașe. A apărut o categorie numeroasă de citadini, detașată de mediul rural, dar încă puțin integrată în țesătura urbană. Toate structurile au fost răvășite. Mult români, poate chiar majoritatea lor, s-au trezit într-o poziție socială fără legătură cu cea de unde porniseră. O mobilitate socială fără precedent: descendentală și ascendentă totodată. De la o zi la alta, s-a creat o nouă clasă politică și o nouă categorie de intelectuali, ieșite din mediile cele mai modeste (muncitori și țărani săraci). Procesul a fost același, în această parte a Europei, dar rareori a mers atât de departe ca în România. Motivele sunt multiple, iată câteva dintre ele:

1. *Fractura socială*, mai întâi, foarte accentuată în România precomunistă, cu diferențe considerabile, atât de ordin material, cât și cultural, între categoriile dominante și cei dominați. N-au fost greu de manipulat largi categorii sociale, în numele egalității și în spiritul revanșei față de fostele elite. O bună parte dintre români au avut sentimentul – justificat sau nu, contează mai puțin –, asemenea țărănilor deveniți muncitori industriali și orășeni, de a fi beneficiat de o promovare socială. Simbolic cel puțin, vechile clase dominate, muncitori și țărani, ajung în poziția de clase dominante și această inversare prezenta un important potențial de seducție, pentru o parte apreciabilă a populației.

2. *Nivelul cultural deficitar*. Se evocă adesea excelența elitei intelectuale românești interbelice, ceea ce corespunde unei realități: există o elită de nivel și de spirit occidental, însă o elită *subțire*, dincolo de care nivelul cultural mediul

al țării era destul de scăzut. În 1930, românii care știau să scrie și să citească reprezentau doar 57 % din populație (în Ungaria procentul era de 85 %, în Cehoslovacia, de 93 %). În plus, chiar printre cei care știau să scrie și să citească, 85 % nu merseră mai departe de școala primară. Exista, aşadar, o imensă majoritate de români în situație de precaritate culturală. Este de înțeles că acestora le lipsea și o minimă cultură democratică. Viitorii stăpâni ai țării, Nicolae și Elena Ceaușescu, absolvenți ai câtorva clase primare, sunt produse ale acelei României (și mulți alții, alături de ei). Ajungem astfel la încă un paradox al sistemului românesc, ilustrare a teoriei „formelor fără fond”, enunțată de Titu Maiorescu, la scurt timp după crearea României. Teoretic, sistemul era democratic, dar cei mai mulți români nu înțelegeau mare lucru din democrație; figurau în jocul democratic ca masă de manevră, și această insuficiență lăsa ușa larg deschisă tendințelor autoritare. Regimul comunist n-a avut nici cea mai mică dificultate pentru a educa în spiritul său oameni care nu-i puteau opune o adevărată formăție culturală dobândită anterior, așezată pe valori diferite.

3. *Tradiția paternalistă*, bine implantată într-o societate majoritar țărănească și impregnată de tradiționalism, precum societatea românească. Respectul autorității se îmbina cu o reprezentare foarte valorizantă și foarte respectuoasă a persoanei aflată la vârf. Când evocăm cultul lui Ceaușescu, trebuie să-i căutăm rădăcinile atât în logica dictaturii comuniste, cât și într-o anumită constantă a istoriei românești, cu mult anteroioară comunismului și care a supraviețuit acestuia. Desigur, logica comunismului a încurajat alunecarea dinspre dictatura proletariatului spre dictatura unui partid și, mai departe, spre aceea a unui mic grup conducător, și în sfârșit, spre autoritatea supremă a unui singur individ. Gradul de personificare a puterii a fost totuși diferit, de la o țară la alta. Sub acest aspect, România lui Ceaușescu ocupă una din primele poziții, alături de Rusia lui Stalin și Albania lui Enver Hoxha, și încă mai apropiată de Coreea de Nord, prin formula comunismului dinastic. A fost vina comunismului, dar nu exclusiv a comunismului. Chiar și în timpul regilor, personificarea simbolică a puterii a fost intensă în România. Sub Carol II, și îndeosebi în perioada dictaturii regale (între 1938 și 1940), a atins deja o cotă foarte înaltă; cercetătorul are surpriza să regăsească în epocă un tip de discurs ciudat de asemănător cu cel din vremea lui Ceaușescu. Dezastrul comunismului și sfârșitul acestui regim n-au șters complet, departe de aşa ceva, imaginea unui conducător autoritar, justițiar și protector; acest gen de reprezentare corespunde în continuare, pentru un număr apreciabil de români, portretului ideal al șefului de stat ideal (în ciuda faptului că nu se potrivește cu litera Constituției și cu puterile și posibilitățile reale ale președintelui).

4. Un anume *mimetism cultural* e, de asemenea, de luat în considerare. Intrată târziu în modernitate (spre mijlocul secolului al XIX-lea), societatea românească nu dispunea de un model propriu de dezvoltare; ea a transpus modele